

Konfesijní spiritualita a možnosti jejího zkoumání

Marek HARASTEJ

Abstrakt

Jaké jsou možnosti zkoumání spirituality a existuje něco jako konfesijní spiritualita? To jsou otázky, které si klade autor této práce. V první části práce přichází s vymezením pojmu spiritualita a poté se zabývá otázkou možností zkoumání spirituality. S tím souvisí problematika konfesijní rozdílnosti v oblasti spiritualitě a vztahu konfesijních odlišností v teologii a jejich důsledky pro spiritualitu. Ve druhé části práce autor mapuje snahy o zkoumání spirituality skrze oblast etiky. Od specifičnosti židovského národa, přes studii Maxe Webera až po současné pokusy.

Klíčová slova: spiritualita, etika, teologie, konfese

Abstract

What are the possibilities of exploring spirituality and does exist such a thing as confessional spirituality? These are the questions asked by the author of this thesis. The first part of the thesis presents the definition of the concept of spirituality and then deals with the question of the possibilities of exploring spirituality. The issue of denominational differences in the field of spirituality and the relationship of denominational differences in theology and their implications for spirituality is related to this topic. In the second part of the work, the author investigate efforts to explore spirituality through the field of ethics. From the uniqueness of the Jewish nation, through the study of Max Weber to current experiments.

Keywords: spirituality, ethics, theology, confession

Cílem této práce je studium problematiky konfesijní spirituality. V úvodu práce budeme hledat vyhovující definici samotného pojmu spiritualita a pokusíme se definovat její vztah k teologii a etice neboli životnímu stylu. Na základě popisu těchto vztahů odvodíme možné metody pro zkoumání samotné spirituality.

V části nazvané „Hledání konfesijní spirituality“ se nejprve zaměříme na pokusy definovat fenomén konfesijní spirituality v minulosti a to na příkladu židovského národa a prvním významném vědeckém pokusu sociologa Maxe Webera. Na to navážeme částí, která bude zaměřena na mapování současného stavu bádání v této oblasti. Popíšeme studie, které reflektují na

základě současného výzkumu Weberovu práci nebo se obdobným způsobem pokoušejí zkoumat konfesijní rozdíly ve spiritualitě. Budeme se především, ale nikoli výhradně, zaměřovat na komparaci katolické a protestantské spirituality.

V závěrečné části se na základě shromážděných dat pokusíme vyvodit závěry, které je ale, s ohledem na charakter této práce, nutno vnímat jako předběžné a neúplné. Jejich přínos lze především vnímat v oblasti příspěvku do diskuze a naznačení určitých limitů a rizik v oblasti tohoto bádání.

Dříve než se začneme věnovat samotnému tématu práce, je třeba předesílit klíčovou otázku zásadního charakteru. Proč se věnovat právě konfesijní spiritualitě? Nejedná se v době hledání styčných bodů o zbytečné rozdělování a vytváření bariér? Odpovědí je snad zkušenost, kterou zastává i autor této práce, že autentické pochopení a prožití vlastní spirituality umožňuje lépe porozumět spiritualitě druhého člověka. Vědomí vlastní identity, kořenů a specifík svých i svého společenství umožňuje nevnímat v jinak věřícím člověku ohrožení, ale inspiraci a prostor pro dialog. Naopak neukotvenost ve vlastní spiritualitě vede často k zmatenému eklekticismu, který žel často vyústí v krizi víry, následovaný destrukcí osobní víry nebo agresí vůči jinakosti, která je vnímána jako nesrozumitelná. V tomto kontextu důraz na konfesijní spiritualitu není cestou rozdělení, ale většího porozumění.

Definice konfesijní spirituality

Pojem spiritualita

Definovat pojem spiritualita¹⁷⁴ je poměrně nelehký úkol¹⁷⁵. V rámci této práce se nebudeme pokoušet o vlastní definici, ale využijeme definice jiných autorů, v nichž si chceme všimnout shodných prvků. Michal Altrichter¹⁷⁶ spirituálního člověka definuje jako toho, „*kdo je důvěrně spojený s Pneumatem (Duchem), kdo dorůstá do stále plynulejšího spojení s Ním.*“¹⁷⁷ Tomáš Šidlík¹⁷⁸ jako toho, „*v kom je přítomen Duch svatý.*“¹⁷⁹ Alister E. McGrath¹⁸⁰ popisuje křesťanskou spiritualitu následovně: „*Spiritualita se týká hledání naplněného a autentického náboženského života, zahrnujícího propojení myšlenek charakteristických pro toto náboženství a veškerých zkušeností týkajících se života na základě tohoto náboženství a v jeho sféře.*“¹⁸¹ Jon L. Dybdahl¹⁸² popisuje spiritualitu jako toužení po Bohu, „*žít život ve spojení s Bohem*“¹⁸³ a Francis

¹⁷⁴ Pro účel této práce budeme slova spiritualita a duchovnost považovat za synonyma, jakkoli někteří autoři z různých důvodů upřednostňují ten či onen pojem.

¹⁷⁵ K obtížnosti vyslovení definice například ALTRICHTER, Michal. *Spirituální teologie*, str. 28-50.

¹⁷⁶ Katolický teolog, jezuita, vyučující spirituální teologii na Cyrilometodějské teologické fakultě Palackého univerzity v Olomouci.

¹⁷⁷ ALTRICHTER, Michal. *Spirituální teologie*, str. 29.

¹⁷⁸ Český katolický spirituální teolog a kardinál.

¹⁷⁹ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla*, str. 14.

¹⁸⁰ Anglikánský teolog, apologeta a emeritní profesor Oxfordské univerzity.

¹⁸¹ MCGRATH, Alister E. *Křesťanská spiritualita*. str. 14.

¹⁸² Adventistický teolog specializující se na misiologii a spiritualitu, bývalý děkan Walla Walla University v USA.

¹⁸³ DYBDAHL, Jon L. *Touha po Bohu - Praktická cesta křesťanské spirituality*, str. 8.

A. Schaeffer¹⁸⁴ píše, že spiritualita není pouze znovuzrození, osvobození se, ani pouze žít navenek, ale „*máme milovat' Boha, máme v ňom žiť, máme byť v spoločensve s ním už teraz v tejto súčasnej histórii. A rovnako máme milovat' ľudí, byť živí pre ľudí ako ľudia, byť s ľuďmi v spoločensve na skutočnej osobnej úrovni už teraz v tejto súčasnej histórii.*“¹⁸⁵

Mohli bychom pokračovat dalšími definicemi spirituality, které by se vzájemně doplňovaly, překrývaly, ale také se zcela míjely nebo si i protirečily. Vedle obtížnosti samotného předmětu spirituality za to může používání tohoto pojmu nejen pro duchovnost křesťanskou, ale i ve vztahu k dalším náboženstvím,¹⁸⁶ rovněž jako i pro spiritualitu nenáboženskou, tedy takovou, která není přímo spojena s žádným náboženským směrem.¹⁸⁷

Pokud se však budeme držet pojmu křesťanské spirituality, tak i přes různost definic lze vnímat určité jednotící prvky. Výše zmínění autoři spiritualitu definují jako

- proces (dorůstání),
- vztah s Bohem (Duchem svatým),
- jehož základem je láska.

Nejedná se o konkrétní definici, ale tři aspekty, které ke spiritualitě nejen podle výše zmíněných autorů neodmyslitelně patří a jsou v různých formách součástí většiny definic křesťanských autorů a myslitelů.

Tyto tři charakteristiky budeme nadále v této práci používat pro popis fenoménu spirituality či duchovnosti.

Místo spirituality v životě křesťana

Spiritualita by dle mínění mnoha křesťanských autorů měla být nedílnou součástí života křesťana. Není to ale jediná součást života křesťana. Akademická dělení mají vždy své limity a nutně nesou určitý prvek zjednodušení. Právě tento prvek zjednodušení nám ale umožňuje daný předmět lépe zkoumat. Pokud bychom přistoupili na určité zjednodušení, bylo by možné život křesťana rozdělit na oblast víry (kterou můžeme pojmenovat jako teologie), duchovního života (spiritualita) a života ve světě (etika).¹⁸⁸ Teologie zde reprezentuje vnitřní přesvědčení, informace, dogmata, obraz

¹⁸⁴ Americký presbyteriánský teolog žijící podstatnou část života ve Švýcarsku.

¹⁸⁵ SCHAEFFER, Francis A. Prává duchovnosť - viera, ktorá je reálna. str. 47-48.

¹⁸⁶ V současnosti je snad ještě více než ve vztahu ke křesťanství tento pojem spojován s buddhismem a různými pseudobudhistickými směry.

¹⁸⁷ „*Oddělovat spiritualitu od náboženství je naprosto na místě, jakkoli to tvrzení zřejmě popudí stejným dílem ateisty i věřící. Nastíhují se tím souběžně dvě důležité pravdy: náš svět je nebezpečně rozdělen náboženskými doktrínami, jež by měl každý vzdělaný člověk odmítnout, ale stavy, v nichž se člověk může ocitnout, volají po lepším pochopení, než jaké obvykle připouští věda a sekulární kultura. Jedním cílem této knihy je podpořit intelektuálně i empiricky oba tyto názory.*“ (HARRIS, Sam. Spiritualita bez náboženství aneb Probuzení, str. 13)

¹⁸⁸ Toto zjednodušující dělení by bylo možné doplnit ještě čtvrtou oblastí „úcty“ nebo „strachu“. Úcta jako prvek, který nemusí mít nutně zakotvení v teologii (ve smyslu tohoto dělení) ani ve spiritualitě, ale jako projev emocí člověka ve vztahu k Pánu Bohu. K přesvědčení, že to není plně ztotožnitelné se spiritualitou nás vede například text

Boha, který máme ve své mysli. Spiritualita proces lásky a touhy po Bohu včetně jeho projevů. A etika způsob, jak žijeme ve vztazích s ostatními lidmi, jak pracujeme a jednáme.

Nejen Bible,¹⁸⁹ ale také naše zkušenost nás učí, že tyto tři oblasti jsou ve vztahu a navzájem se ovlivňují. Vnímáme jako logické, že naše teologie ovlivňuje naši spiritualitu a etiku.¹⁹⁰ V jakého Boha věříme, takovým se také stáváme. Naše přesvědčení o Bohu formuje naši zbožnost i způsob jak žijeme. Jak vyjádřil Ježíš Kristus ve svém slavném výroku „poznáte je po ovoci“, ¹⁹¹ někdy se naše teologie projeví v naší spiritualitě a etice až s určitým časovým odstupem, ale projeví.

O něco méně už mluvíme o tom, jak spiritualita ovlivňuje naši etiku. Nejen to, o čem jsme intelektuálně přesvědčeni, ale také jaký vztah s Pánem Bohem prožíváme, ovlivňuje, jací jsme. Nemění nás pouze to, jak o Bohu přemýšlíme, ale také, jak se k němu modlíme a jak ho uctíváme.

Výše popsany vztah bychom mohli vyjádřit jednoduchým schématem:

teologie → spiritualita → etika

Teologie formuje spiritualitu a ta ovlivňuje etiku. Ač se tento vztah jeví jako biblický a podložený naší zkušeností, otevírá se zde prostor pro různé otázky. Co když je teologie daného člověka chybná, ale spiritualita vychází z čistého srdce¹⁹²? Pro protestanty je například neakceptovatelná úcta ke svatým. Rozumíme vysvětlení katolických teologů o úctě, která směřuje k Bohu skrze postavu světce a tato úcta ke svatému se realizuje skrze jeho obraz či sochu. Ale v klasické lidové katolické či pravoslavné zbožnosti nám zkušenost tato „skrze“ silně zpochybňuje a úcta je v řadě případů směřována vysloveně k soškám či obrázkům (ikonám) světců. Jak hodnotit tuto často ryzí zbožnost zaměřenou ale minimálně z protestantského (ale v podstatě i katolického) hlediska teologicky zcela chybně? Konzervativní protestanté mají stejnou otázku u duchovní zkušenosti svých bratří a sester z letničního hnutí. Ale rovněž u řady dalších zkušeností, modliteb a projevů

Jak 2:19 o ďáblech, kteří věří, ale třesou se. Jejich strach vychází z jejich teologie (správného pochopení, kdo je Pán Bůh), ale nejeví se jako správné označit tento projev za spiritualitu, pokud ji definujeme jako spojení s Duchem svatým (které u ďáblů asi nelze předpokládat). Není však nutné tento aspekt strachu vnímat pouze negativně.

Například strach námořníků z Jon 1:10.16 je motivuje ke zbožnosti a v poselství tří andělů ze Zj 14:7 jsme k takovému strachu přímo vybízení. Z důvodu složitosti i neobvyklosti tohoto konceptu využijeme v této práci dělení teologie – spiritualita – etika. Činíme tak při vědomí zjednodušení, který tento koncept v sobě nese.

¹⁸⁹ „*At' tedy jíte či pijete či cokoli jiného děláte, všecko činite k slávě Boží.*“ (1K 10:31) „*Ty však jsi sledoval mé učení, můj způsob života, mé úmysly, mou víru, shovívavost, lásku, trpělivost...*“ (2 Tm 3:10); Ef 6:13-17 aj.

¹⁹⁰ Celý příběh Bibli stále znovu a znovu opakuje téma, jak falešný obraz Boha pokříví i zbožnost a jednání člověka. Tento motiv se vrací opakovaně s příběhem vyvoleného národa, který začne uctívat falešné Bohy a následně morálně celý národ upadá (zlaté tele, příběhy řady izraelských a judských králů, Bileám aj.). Karikaturou pokřivené zbožnosti, která uctívá falešný obraz Boha, se stanou farizeové (horlivci pro pravou víru), kteří nechají ukřižovat Ježíše Krista jako Mesiáše.

¹⁹¹ Mt 7:16-20.

¹⁹² Vyhýbáme se zde slovu upřímná, zaklínadlu dnešní doby, kdy to co je upřímné či autentické je vnímané jako hodné úcty a respektu. Samozřejmě upřímnost je dobrá vlastnost, ale sama o sobě nečiní jednání dobrým. Mohu také upřímně nenávidět, ve své upřímnosti zranit a ani lež pronesena s upřímností (například v nevědomosti či hlouposti) se nestane pravdou jen proto, že byla pronesena upřímně. Raději využíváme biblický obrat „čistého srdce“ (Mt 5:8; podobně Ž 24:4; 51:12 aj.), který snad lépe vystihuje zbožnost čistých pohnutek, správně nasměřovanou na Pána Boha.

úcty k Bohu. Jaký zaujmout postoj k takové spiritualitě, když nás navíc zkušenost často učí, že i přes chybnou teologii se taková spiritualita pozitivně propisuje do etiky daného člověka, který žije následováníhodným životem?

Tyto otázky nevyvracejí předchozí tvrzení, ale minimálně zpochybňují, zda je nastíněný vztah vždy přísně kauzální a upozorňují nás, že stejně jako obecně v teologii, obzvláště zde v oblasti spirituality, musíme být obzvláště opatrní na aplikování matematických, statistických a přísně logických modelů.

Přes toto určité zpochybnění naznačeného vztahu se pokusíme model ještě dále rozvinout.

Pokud (byť podmíněně) platí vztah, kdy teologie ovlivňuje spiritualitu a spiritualita etiku,¹⁹³ je možné vzájemnou podmíněnost i otočit a tvrdit, že etika, tedy náš způsob života a vztahů formuje či ovlivňuje naši spiritualitu a potažmo teologii?

Takový vztah bychom mohli vyjádřit schématem:

etika → spiritualita → teologie

V psychologii se tento přístup nazývá holistickým a je založený na tvrzení, že jednotlivé části člověka se ovlivňují navzájem. Tělo ovlivňuje emoce, stejně tak jako emoce naše fyzické zdraví apod. Když je člověk nemocný a má bolesti mají tendenci i jeho emoce být tímto stavem ovlivněny. Platí ale i opačný vztah, kdy například úsměv či jen snaha o úsměv má tendenci spouštět doprovodné emoce v našem organismu.

V komplexním pohledu na člověka ve vztahu k teologii a spiritualitě je takové tvrzení samozřejmě velice obtížně prokazatelné. Naši etiku lze stěží plnohodnotně popsat pouze na základě našeho vnějším pozorovatelem zaznamenanatelného chování. Patří k ní i svět myšlenek a motivací, který zůstává z podstatné části skrytý i nám samotným. Stejně tak oblast spirituality je velice komplikovaně měřitelná a porovnatelná. A oblast teologie z důvodů samotné existence množství konfesí je v podstatě nevyhodnotitelná.

Naznačený vztah je tedy nutné označit pouze za hypotézu, která je ze své podstaty obtížně hodnotitelná až neprokazatelná. Jelikož se ale ve světle naší zkušenosti jeví jako možná a pravděpodobná, dovolím si ji použít jako výchozí bod své další práce.

Tu chci stavět na přesvědčení, že naše teologie ovlivňuje naši spiritualitu a naši etiku. Stejně tak ale i náš způsob jak žijeme, má vliv na náš duchovní život a naše spiritualita ovlivňuje a formuje naši teologii.

¹⁹³ Výše vyjádřeno schématem „teologie → spiritualita → etika“.

Pro potřeby této práce budu nadále vycházet z konstatování, že život člověka je možné pro účel bádání nahlížet jako rozdělený na oblast teologie, spirituality a etiky a že tyto tři oblasti se navzájem ovlivňují.

Možnosti zkoumání spirituality

Oblast teologie umíme zkoumat poměrně dobře. Můžeme se zaměřit na pramenné materiály, metodou exegeze studovat biblický text a jeho výpovědi, nástroji formální logiky poměřovat jednotlivá tvrzení apod. Oblast etiky už tak snadná není, protože jsme odkázáni na dotazníkové metody podléhající subjektivnímu výkladu daných jevů konkrétním jedincem, pozorování nebo analýzy založené na metadatech.

Ze všech tří oblastí je pro zkoumání nejobtížnější spiritualita. Můžeme zkoumat a popisovat vnější formy. Způsoby, délku a frekvenci modlitby, analyzovat duchovní texty a literaturu nebo písně¹⁹⁴, případně se snažit měřit tělesné reakce modlícího se člověka pomocí empirických metod.¹⁹⁵ Otázkou však zůstává, do jaké míry jsme v těchto výzkumech postihly i samotnou podstatu spirituality. Pokud se zaměříme na osobní popis daného člověka, nedovedeme spolehlivě odfiltrovat faktor subjektivní výpovědi.¹⁹⁶ A metoda pozorování je zase zatížena subjektivizmem pozorujícího.

Zkoumat samotnou spiritualitu je tedy sice ne nemožné, ale velice obtížné a u většiny výzkumů musíme brát v úvahu, že jsou výrazně subjektivně zkresleny.

Z těchto důvodů se často při zkoumání spirituality nezaměřujeme na samotnou spiritualitu, ale na zdroje této spirituality, tedy teologii. Tu umíme zkoumat dobře a víceméně objektivně. Takových studií je v oboru teologie dostatek a v podstatě každá učebnice spirituální teologie (ať už tento obor nazývá jakkoli) využívá tuto metodu. Každý badatel si je samozřejmě vědom rizika, že vzájemný vztah teologie a spirituality je sice výrazný, ale nikoli příčinný. Ani studium veškeré teologické základny dané spirituality (která je však ne vždy k dispozici v psané formě nebo snadno pochopitelná) nám nezaručí schopnost plně postihnout spiritualitu s touto teologií spojenou.

Pro účel této práce bychom rádi spiritualitu zkoumali druhou nepřímou metodou, která se nabízí a to je studium etiky, životního stylu, který je ve vztahu k dané spiritualitě. Jsme si samozřejmě

¹⁹⁴ Před rokem jeden ze studentů autora této práce provedl zajímavou analýzu bohoslužebného zpěvníku církve ve vztahu k angelologii a démonologii. Takové analýzy jsou samozřejmě velice zajímavé a přínosné, ale jejich vypovídací hodnota je omezená.

¹⁹⁵ Zajímavý je v tomto kontextu například výzkum zaměřený na krevní tlak a tep při modlitbě (BUCK, A. C., WILLIAMS, D. R., MUSICK, M. A., STERBTHAL, M. J. *An examination of the relationship between multiple dimensions of religiosity, blood pressure, and hypertension*) nebo analogický výzkum z muslimského prostředí (RADJAB, Y., H. BENJELLOUN a H. RKAIN a kol. *Poster Communications: How do systolic blood pressure and heart rate change during Muslim's prayer?*).

¹⁹⁶ Určitým řešením by snad mohly být podobné mechanismy, jaké známe z psychologických testů validující pravdivost konkrétní výpovědi (opakující se otázky, protichůdná tvrzení apod.). Nevím ale o tom, že by podobné validované testy pro oblast spirituality někdo vytvořil.

vědomi nejen neobvyklosti této metody¹⁹⁷, ale také omezené výpovědní hodnoty takového zkoumání. Nicméně se domníváme, že může být vhodným doplněním stávajících metod bádání v oblasti spirituality.

Pro potřeby této práce tedy vycházíme z konstatování, že jelikož studovat samotnou spiritualitu bez rizika subjektivního zkreslení je velice obtížné a výzkum spirituality skrze teologii, ze které pramení je metoda neúplná, chceme využít pro studium spirituality zkoumání etiky (životní styl) spojené s konkrétní spiritualitou.

Konfesijní spiritualita

Jestliže je spiritualita ovlivňována a formována teologií a teologie se v různých církvích a společenstvích liší¹⁹⁸ tak se logicky bude lišit i spiritualita.¹⁹⁹ A samozřejmě liší. Nebo spíše lišila. Ještě před třiceti nebo čtyřiceti lety byla spiritualita katolického, pravoslavného, evangelického, baptistického a letničního křesťana zcela odlišná. Jiný byl styl modlitby, způsob přístupu k Bibli (často i překlad Bible) a slovník jakým o své víře mluvili. Popsat jednotlivé faktory, které akcelerovaly změnu, by vyžadovalo obsáhlejší studii, tak si dovolíme omezit se na předpoklad, že se na ní pravděpodobně výraznou měrou podílelo ekumenické hnutí, letniční hnutí, na katolické straně vliv druhého vatikánského koncilu a pro všechny církve zřejmě vliv internetu. Každopádně v posledních letech a desetiletích probíhají mezi církvemi ekumenické diskuze,²⁰⁰ které nevedou k žádnému zásadnímu pokroku.²⁰¹ Mezitím se ale velice významně sblížuje spirituální praxe

¹⁹⁷ Snaha najít práce, které by se tímto tématem zabývaly, nebyla úspěšná. Nicméně v pastorační praxi se s takovým vztahem mezi etikou a spiritualitou běžně setkáváme. Pravděpodobně nejen autor této práce ve své pastorační praxi zažil rozhovory s lidmi, kteří žili v hříchu (například nemanželský vztah, mezilidský konflikt a neschopnost odpuštění apod.) a svěřili se, že mají problém se modlit, číst Bibli nebo se účastnit Večeře Páně. Rovněž z pastorační praxe lze popsat případy lidí, kteří žili v určitém hříchu dlouhodobě a po určité době začali mít sklon svůj problém začít omlouvat nebo začali výrazně akcentovat tu část teologie (například v sobě objevili zvýšený důraz na milost a hříšnou přirozenost), která jejich hřích do určité míry omlouvala nebo činila akceptovatelným. Takové případy je z pochopitelných důvodů obtížné popsat empiricky a nelze vyloučit jiné vlivy na změně názorů či akcentů v teologii. Nicméně podobné zkušenosti sdílí více zkušených pastorů a farářů, byť jsou často založené na jejich subjektivním pozorování a intuici.

¹⁹⁸ Slovo konfese a konfesní či konfesijní začne být akcentováno ve středověku, kdy jednotlivé věroučné proudy se odlišují tím k jaké konfesi (vyznání) se hlásí.

¹⁹⁹ Nemusí se lišit pouze mezi jednotlivými konfesemi, ale i v rámci jedné konfese, pokud v rámci této konfese existují společenství, které akcentují určitá teologická témata či důrazy případně je jejich spiritualita formována osobností a charakterem jejich zakladatele. Například české Karmelitánské vydavatelství vydávalo v letech 2003-2006 v rámci ediční řady „Dějiny křesťanských spiritualit“ knihy představující jednotlivé řádové spirituality v rámci katolické církve (postupně takto vyšly knihy: Oči k vidění, uši k slyšení - Úvod do ignaciánské spirituality (David Lonsdale), Modlitba a komunita - Benediktínská tradice (Colomba Stewart), Mystika a prorocství - Dominikánská tradice (Woods Richard), Dej mi duše - Salesiánská tradice (Bosco Teresio, Nanni Carlo) a Chudoba a radost - Františkánská tradice (William J. Short).

²⁰⁰ Za všechny bych odkázal na Společné prohlášení k nauce o ospravedlnění (16. června 1998 přijato Světovým luterským svazem a 11. června 1999 Římskokatolickou církví), které deklaruje, že rozdělující prvky v učení o ospravedlnění z víry jsou více rázu terminologického a formulačního než věroučného.

²⁰¹ Otázkou je, zda k nějakému pokroku vést mohou bez toho, aniž by některá ze stran tohoto dialogu rezignovala na své tradiční věroučné důrazy. Pro autora této práce je i samotná výše zmíněná deklarace nepřesvědčivá a i přes zjemnění terminologie a vynechání vzájemných invektiv nevidí v prohlášení prostor pro překonání teologického rozdílu v této otázce. Jinou otázkou již je, že některé z církví pravděpodobně jsou či možná v budoucnu budou ochotny rezignovat na své teologické důrazy v zájmu jednoty.

jednotlivých společenství. Pokud by návštěvník nevěděl, do jakého společenství vstoupil, tak v dnešní době stěží podle písni, způsobu kázání, stylu modlitby, použité terminologie či sdílení mezi členy pozná, jestli je v baptistickém, metodistickém, adventistickém (pokud si nevšimne, jaký je den v týdnu) sboru nebo sboru Církve bratrské. Určité odlišnosti pravděpodobně zaregistruje v Apoštolské církvi (či jiném letničním sboru), ale nebudou nijak zásadní. A není nic zvláštního, pokud se ocitne na kroužku katolické či evangelické mládeže, že uslyší stejné písně, jaké zná ze svého společenství, nebo modlitby budou velice podobné těm, na které je zvyklý.

Celý výše popsaný stav není popisován kriticky, ale jako konstatování. Takový je stav v dnešních křesťanských společenstvích. Stejnou zkušenost člověk prožije v diskuzi s konkrétním věřícím z jiného církevního společenství. Obě zkušenosti, způsob prožívání a způsob sdílení jejich vztahu s Bohem bude velice podobný.

A to nás staví před otázku. Existuje v dnešní době něco jako konfesijní spiritualita? Pokud teologie jednotlivých společenství zůstávají rozdílné a pokud teologie ovlivňuje a formuje spiritualitu, je možné, aby spiritualita jednotlivců byla víceméně totožná?

Řada společenství vznikla proto, aby ve své teologii, ale i praxi akcentovala určitá témata. Adventisté kladou důraz na eschatologické očekávání Ježíše Krista, baptisté s důrazem na rozhodnutí a odpovědnost jedince a metodisté i svým označením reprezentovali uspořádanost a řád. Jsou tyto akcenty nadále přítomné ve spiritualitě jejich členů?

Klíčovou otázkou této práce tedy je: Spiritualitu vnímáme jako určitý proces našeho vztahu s Bohem, jehož základem je láska a jsme přesvědčení, že teologie, spiritualita a etika se vzájemně ovlivňují. Když se zaměříme na etiku jako způsob studia spirituality, najdeme konfesijní rozdíly ve spiritualitě mezi věřícími jednotlivých církví?

Hledání konfesijní spirituality

Pokud se chceme zabývat konfesijní spiritualitou, musím zmínit asi nejstarší zkoumaný a popsany fenomén v této oblasti - židovský národ. Je a bude vždy těžké odlišit, co lze považovat za určitý národní rys, co je odpověď na obtížné podmínky minulosti a co vyrůstá z konkrétní spirituality daného náboženství či společenství. Za příklad může posloužit kreativita. Při pohledu na úspěchy židovských vědců a inovátorů nelze popřít, že Židé jsou kreativnější než lidé jiných národností či náboženství.²⁰² Ovšem příčina není jednoznačná. Pro řadu badatelů se jedná o sebeobrannou reakci předávanou z generace na generaci v důsledku pogromů a rizik, kterým byl tento národ vystaven. Pro jiné se jedná spíše o druh reakce na aktuální okolnosti (současný antisemitismus, ohrožení státu Izrael apod.). Může se však jednat i o důsledek náboženské výchovy a spirituality, kde návody na řešení životních situací žák hledá v Tenaku či rabínských spisech, což vychovává ke kreativě

²⁰² V případě Židů může být obtížné i právě jen odlišit zda se jedná o národnostní rys či náboženský. Uvádění sekularizovaných Židů jako příkladu není příliš průkazné, protože i tzv. sekularizovaní Židé (jako byl do velké míry například i první premiér státu Izrael David Ben Gurion) jsou většinou ovlivněni náboženskou výchovou nebo minimálně lidmi, kteří touto náboženskou výchovou byli formováni.

myšlení. Nedovedeme jednoznačně odpovědět na kořeny některých z těchto vlastností a schopností.²⁰³ Jedním z možných vysvětlení zůstává vliv spirituality judaismu.

Prvním pokusem uchopit toto téma systematicky a vědecky v dnešním slova smyslu udělal německý sociolog a ekonom, považovaný za jednoho ze zakladatelů moderní sociologie Max Weber. Tématu, které se vztahuje k naší práci, se věnuje v jedné ze svých nejznámějších prací „Protestantská etika a duch kapitalismu“ (v německém originále *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*).²⁰⁴

Práce má dvě části, z nichž ta druhá pojednávající o kapitalismu (nebo správně duchu kapitalismu) je delší, v mnohém zajímavá, ale v rámci této práce mimo oblast našeho zájmu. Obsahem první kapitoly je vztah náboženského vyznání a kapitalismu, případně kapitálového vlastnictví a podnikání a okrajově také náboženského vyznání a vzdělání.

Klade si otázku, proč se protestantismus ujal ve své „nejpřísnější formě“ kalvinismu v těch nejrozvinutějších zemích tehdejší Evropy a přiklonila se k němu většina tehdejších bohatých měst,²⁰⁵ proč protestantští tovaryši mají větší sklon než katoličtí odcházet do továren a později dosahovat lépe placená místa²⁰⁶ nebo proč protestanté více získávají vyšší vzdělání a častěji volí technické studijní obory než katolíci.²⁰⁷ Zabývá se otázkou, zda to nemá vztah k náboženskému pronásledování či postavení náboženské skupiny v minulosti,²⁰⁸ případně emigranství.²⁰⁹

V závěru své práce konstatuje: „*Máme-li tedy vůbec nalézt nějakou vnitřní příbuznost určitých výrazů staroprotestantského ducha a moderní kapitalistické kultury, musíme se chtít nechtět pokusit nehledat ji v jeho (údajně) více či méně materialistické nebo anti-asketické „světské radosti“, ale spíše v jeho čistě náboženských rysech.*“²¹⁰

Ač tato esej končí spíše výzvou k dalšímu bádání, stala se předmětem vášnivých diskuzí a kritiky. Dodnes je tento více než sto let starý text citován a rozporován. Možná je dnes již překonán v oblasti definice kapitalismu a určitě drtivá většina jím uváděných statistických dat již není aktuálních, ale aktuální stále zůstává myšlenka naznačená v jeho závěru. Pokud existují určité rozdíly mezi lidmi vyznávajícími různá učení a nedovedeme tyto rozdíly vysvětlit jinými sociologickými faktory, musíme jejich kořen hledat ve spiritualitě těchto společenství.

²⁰³ Je zřejmě na místě na tomto místě připomenout přesvědčení řady Židů, ale křesťanů, že se jedná o důsledek Božího požehnání, aniž bychom uměli blíže vysvětlit, jakým způsobem či proč se projevuje.

²⁰⁴ WEBER, Max. Metodologie, sociologie a politika, str. 185-245.

²⁰⁵ Tamtéž, str. 187.

²⁰⁶ Tamtéž, str. 189.

²⁰⁷ Tamtéž, poznámka pod čarou č. 9 na str. 188.

²⁰⁸ Tamtéž, str. 190.

²⁰⁹ Tamtéž, str. 195.

²¹⁰ Tamtéž, str. 195.

Současné studie o konfesijních rozdílech

Rozsah této práce neumožňuje podrobnější popis jednotlivých studií, tak předložíme alespoň odkazy na jednotlivé současné studie, které se zabývají touto problematikou:

- *Protestants and Catholics: Similar Work Ethic, Different Social Ethic (Benito Arruñada)*²¹¹
- *Catholic Guilt? Comparing Catholics' and Protestants' Religious Motivations (Kennon M. Sheldon)*²¹²
- *Comparison between European protestant and catholic economic development through modern painting (Bernadett Balassa)*²¹³
- *The Impact of the Reformation on the Economic Development of Western Europe (Roman Sheremeta and Vernon Smith)*²¹⁴
- *Randomizing Religion: the Impact of Protestant Evangelism on Economic Outcomes (Gharad Bryan, James J Choi, Dean Karlan)*²¹⁵
- *The effect of spirituality and religious attendance on the relationship between psychological distress and negative life events (Rubeena Kidwai, Brent E. Mancha, Qiana L. Brown a William W. Eaton)*²¹⁶

²¹¹ ARRUNADA, Benito, *Protestants and Catholics: Similar Work Ethic, Different Social Ethic*.

Španělský ekonom Benito Arruñada analyzuje současná data, aby ověřil teze Maxe Webera. Srovnává protestanty a katolíky a popisuje, nakolik se rozdíl v teologii a organizaci církve (nevysloveně i ve způsobu zbožnosti ač to není přímým předmětem jeho studie) projevují v pracovní morálce. Hodnota práce spočívá mimo jiné ve zmapování dosavadního výzkumu v této oblasti.

²¹² KENNON, Sheldon M. (2006) RESEARCH: Catholic Guilt? Comparing Catholics' and Protestants' Religious Motivations.

Americký psycholog Kennon Sheldon se zaměřil na jeden konkrétní spíše psychologický aspekt, který ale má potenciál být výrazně ovlivněn spiritualitou a to je pocit viny. Studie sice ukázala zvýšení některých parametrů výzkumu u katolíků oproti baptistům, ale studie byla provedena na relativně malém vzorku a data nebyla natolik přesvědčivá, aby se z nich daly vyvozovat širší závěry. Jednalo se o dvě studie, jedna provedená na vysokoškolských studentech, které se účastnilo 2670 studentů, ale je otázkou zda lze ve věku osobnostní formace a čerstvého odloučení od rodiny dělat širší závěry. Druhá studie realizovaná na starších respondentech se týkala pouze 125 účastníků.

²¹³ BALASSA, Bernadett. *Comparison between European protestant and catholic economic development through modern painting*.

Maďarská doktorandka Bernadett Balassa, kde skrze analýzu obrazů ze 17. – 19. století (především na srovnání italských a holandských malířů) potvrzuje některé závěry práce Maxe Webera.

²¹⁴ SHEREMETA, Roman M. a SMITH, Vernon L., *The Impact of the Reformation on the Economic Development of Western Europe*.

Američtí ekonomové Roman Sheremeta a Vernon Smith se pokouší na základě řady provedených studií podrobit diskuzi Weberovy závěry a dochází k závěru, že protestanté skutečně měli to, co lze označit jako vyšší „pracovní morálku“. Za vzestupem kapitalismu a zvýšením kapitálového bohatství především v protestantských zemích dle jejich závěrů je nutné sledovat také náboženskou svobodu a důraz na vzdělání jako druhotné dopady reformace.

²¹⁵ BRYAN, Gharad; CHOI, James J.; KARLAN, Dean. *Randomizing Religion: the Impact of Protestant Evangelism on Economic Outcomes*.

Zajímavou studii provedl jeden britský a dva američtí ekonomové na Filipínách. Ve studované skupině věřících, kteří konvertovali od katolicismu k evangelikálnímu křesťanství, došlo ke zvýšení životní úrovně.

²¹⁶ KIDWAI R., MANCHA B. E., BROWN Q. L. a EATON W. W. (2014). *The effect of spirituality and religious attendance on the relationship between psychological distress and negative life events*.

Skupina amerických vědců v rámci dotazníkového šetření se zabývala skupinou 1071 lidí žijících v Baltimoru ve státě Maryland a jejich reakcemi na negativní životní události ve vztahu k jejich duchovnímu životu. Výsledek studie

- *The Effect of College Students' Religious Involvement on Their Academic Ethic (William De Soto, Hassan Tajalli, Nathan Pino a Chad L. Smith)*²¹⁷
- *Religion and Work: Micro Evidence from Contemporary Germany (Jörg L. Spenkuch)*²¹⁸
- *The Growth of Protestantism in Brazil and its Impact on Income, 1970-2000 (Joseph E. Potter Ernesto F. L. Amaral a Robert D. Woodberry)*²¹⁹
- *Youth in Northern Ireland: Linking Violence Exposure, Emotional Insecurity, and the Political Macrosystem (Dana Townsend, Laura K. Taylor, Christine E. Merrilees a kol.)*²²⁰

Výše jsme uvedli několik studií. Existuje samozřejmě řada dalších,²²¹ ale nepodařilo se najít žádné relevantní, které by se zaměřovaly výslovně na oblast spirituality.²²² Musíme tedy na tomto místě

potvrdil obecný závěr (žel bez konfesijní selekce), že duchovnost má významný vliv na prožívání negativních situací i obecně na mortalitu zkoumaných.

²¹⁷ SOTO, William De; TAJALLI, Hassan; PINO, Nathan a SMITH, Chad L. (2018) *The Effect of College Students' Religious Involvement on Their Academic Ethic, Religion & Education*.

Tato studie zkoumá vysokoškolské studenty v USA a vztah mezi religiozitou a studijní etikou. Závěr práce sice konstatoval vyšší studijní etiku u protestantských a katolických studentů (studentů, kteří sami sebe označili za věřící a navštěvující bohoslužby) oproti studentům, kteří sami sebe definují jako bez konfesijní příslušnosti. Přibližně stejných hodnot ale ve zkoumaném vzorku dosahovali i hispánští studenti vůči studentům jiných etnik nebo ženy vůči mužům. Statistickou významnost tedy nelze v tomto případě označit jako významnou.

²¹⁸ SPENKUCH, Jörg L., *Religion and Work: Micro Evidence from Contemporary Germany*.

Další práci, která se přímo odkazuje na Maxe Webera, sepsal americký ekonom Jörg L. Spenkuch. Zabývá se v ní rozdíly ve mzdách protestantů a katolíků. Dochází k závěru, že v hodinové výši mzdy není mezi katolíky a protestanty rozdíl, ale s ohledem na skutečnost, že protestanté pracují v průměru více hodin za týden, mají i vyšší mzdy.

²¹⁹ POTTER, Joseph E., Ernesto F. L. AMARAL a Robert D. WOODBERRY. *The Growth of Protestantism in Brazil and its Impact on Income, 1970-2000*.

Američtí sociologové Joseph E. Potter Ernesto F. L. Amaral a Robert D. Woodberry se zabývají otázkou, jak se změnila sociálně-ekonomická situace katolíků, kteří konvertovali k protestantismu v Brazílii. Výzkum jednoznačně prokazuje zlepšení ekonomické situace u mužů s nízkým vzděláním. Toto zlepšení se už ale neprojevuje u lidí s vyšším vzděláním. Autoři studie si to vysvětlují především odmítavým postojem většiny protestantských (převážně letničních) církví ke konzumaci alkoholu.

²²⁰ TOWNSEND D., TAYLOR L. K., MERRILEES C. E., FUREY A., GOEKE-MOREY M. C., SHIRLOW P., a COMMINGS M. E. (2020). *Youth in Northern Ireland: Linking Violence Exposure, Emotional Insecurity, and the Political Macrosystem*.

Tato studie se zaměřuje na Severní Irsko. Ve své studii se zabývali reakcí adolescentů na období, kdy se v této oblasti konflikt vyhroutil, a mladí byli nebo se mohli cítit ohroženi. Studie odhalila rozdílné vnímání rizika a bezpečí mezi katolickými a protestantskými adolescenty. Otázkou však zůstává nakolik je možné tyto výsledky připisovat náboženské případně spirituální formaci a nakolik jsou důsledkem vnímání své vlastní síly a pozice (a tím daného rizika či pocitu bezpečí) jednotlivých stran tomto konfliktu.

²²¹ Například studie, která ze získaných dat (žel se i zde projevuje nedostatek řady studií, že stratifikaci dat provedou na základě tradičně „katolických“ a „protestantských“ zemí, což však vůbec nemusí dokladovat, že náhodně vybraná italská nebo polská žena opravdu je formována katolickou nebo Švédka či Holanďanka protestantskou spiritualitou) dokladuje, že katolické ženy kojí méně než protestantky (BERNARD, J. Y., COHEN, E., KRAMER, M. S. *Breast feeding initiation rate across Western countries: does religion matter? An ecological study*) nebo že irští protestanté žijí déle než irští katolíci (CARSWELL, Simon. *Irish Protestants live longer than Catholics, new research shows: CSO data supports views of historians that Protestants benefit from 'thrifter' lifestyles*).

²²² Jsou samozřejmě k dispozici různé církevní dobrovolnické studie (např. v rámci projekt Růst církve apod.), které ale často nesplňují požadavky na validitu dat (nejčastějším problémem je, že tyto dotazníky vyplní většinou ti nejaktivnější členové daných sborů, čímž zkreslí celkové výsledky, které by měly brát do úvahy i pasivnější nebo starší věřící, kteří například nevyužívají internet a ještě výraznější zkreslení nastává u katolických věřících, kteří se do těchto anket a průzkumů zapojují většinou velice zdrženlivě s ohledem na jejich původ většinou

konstatovat, že pro srovnání a vyhodnocení etických důsledků spirituality nemáme dostatek relevantních dat.

Závěr

V úvodu práce jsme naznačili možné způsoby bádání o spiritualitě, které je dle našeho soudu možné nejen metodou přímého zkoumání spirituality (což je příliš často zatíženo subjektivním pohledem dotazovaného) nebo zkoumáním teologických východisek spirituality, ale také zkoumáním etiky, která vypovídá o spiritualitě zkoumaných jednotlivců. Uznáváme, že těmto výzkumům není možné připisovat přísnou kauzální příčinnost, ale jsou dle našeho soudu možné. Nicméně přes řadu provedených studií v této oblasti se nám nepodařilo najít takové, které by bylo možné považovat za dostatečně validní a relevantní, aby z nich bylo možné vyvozovat závěry směrem ke spiritualitě zkoumaných. Není bez zajímavosti, že výraznou většinu studií v této oblasti provedli ekonomové. Některé další psychologové či sociologové, ale zcela minimálně jsou v této oblasti bádání angažovaní teologové. Snad i tento faktor odpovídá na otázku, proč je většina studií postavena takovým způsobem, že o spiritualitě vypovídají zcela minimálně nebo vůbec.

Snad v této oblasti lze vnímat určitý přínos této práce jako pohled teologa na celou problematiku.

Při případném dalším bádání v této oblasti bude pravděpodobně nezbytné provést vlastní výzkum a nespoléhat se na metadata z již provedených studií.

Seznam literatury

ALTRICHTER, Michal. *Spirituální teologie*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2017. ISBN 978-80-7412-278-1.

DYBDAHL, Jon L. *Touha po Bohu – Praktická cesta křesťanské spirituality*. Praha: Advent - Orion, 2011. ISBN 978-80-7172-910-5.

FOSTER, Richard J. *Uspořádej svůj duchovní svět*. Praha: Návrat domů, 2008. Moudrost do kapsy. ISBN 978-80-7255-180-4.

HARRIS, Sam. *Spiritualita bez náboženství aneb Probuzení*. Praha: dybbuk, 2017. ISBN 978-80-7438-173-7.

MCGRATH, Alister E. *Křesťanská spiritualita*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2001. ISBN 80-7207-444-x.

v evangelikálním prostředí a pokud se zapojí, tak jsou to většinou ty nejprogresivnější nebo letničně zaměřené farnosti, což opět výrazně zkresluje celková data a jejich případnou výpověď o katolicismu jako celku).

SCHAEFFER, Francis A. *Pravá duchovnosť – viera, ktorá je reálna*. Bratislava: Porta libri, 2004. ISBN 80-89067-18-2.

ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 1995. ISBN 80-901957-2-5.

WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh, 2009. ISBN 978-80-7298-389-6.

Elektronické zdroje

ARRUNADA, Benito, *Protestants and Catholics: Similar Work Ethic, Different Social Ethic* (September 3, 2010). *The Economic Journal*, 2010, 120(547), 890-918, Available at SSRN: <https://ssrn.com/Abstract=1397223> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1397223>.

BERNARD, J. Y., COHEN, E., KRAMER, M. S. *Breast feeding initiation rate across Western countries: does religion matter? An ecological study*. *BMJ global health*, 1(4), e000151. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2016-000151>.

BUCK, A. C., WILLIAMS, D. R., MUSICK, M. A., STERBTHAL, M. J. *An examination of the relationship between multiple dimensions of religiosity, blood pressure, and hypertension*. *Social science&medicine* (1982), 314–322. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.10.010>.

BALASSA, Bernadett. *Comparison between European protestant and catholic economic development through modern painting* [online]. [cit. 2020-12-27]. Dostupné z: http://www.deturope.eu/img/upload/content_03293598.pdf

BRYAN, Gharad; CHOI, James J.; KARLAN, Dean. *Randomizing Religion: the Impact of Protestant Evangelism on Economic Outcomes*, *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 136, Issue 1, February 2021, Pages 293–380, <https://doi.org/10.1093/qje/qjaa023>.

CARSWELL, Simon. *Irish Protestants live longer than Catholics, new research shows: CSO data supports views of historians that Protestants benefit from ‘thrifter’ lifestyles*. *The Irish Times* [online]. Jun 29, 2019 [cit. 2020-12-28]. Dostupné z: <https://www.irishtimes.com/news/ireland/irish-news/irish-protestants-live-longer-than-catholics-new-research-shows-1.3940784>

GHARAD Bryan, CHOI, James J., KARLAN Dean. *Randomizing Religion: the Impact of Protestant Evangelism on Economic Outcomes*, *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 136, Issue 1, February 2021, Pages 293–380, <https://doi.org/10.1093/qje/qjaa023>.

KENNON, Sheldon M. (2006) RESEARCH: Catholic Guilt? Comparing Catholics' and Protestants' Religious Motivations, *The International Journal for the Psychology of Religion*, 16:3, 209-223, DOI: 10.1207/s15327582ijpr1603_5.

KIDWAI R., MANCHA B. E., BROWN Q. L. a EATON W. W. (2014). *The effect of spirituality and religious attendance on the relationship between psychological distress and negative life events*. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 49(3), 487–497. <https://doi.org/10.1007/s00127-013-0723-x>.

POTTER, Joseph E., Ernesto F. L. AMARAL a Robert D. WOODBERRY. *The Growth of Protestantism in Brazil and its Impact on Income, 1970-2000*. ASREC [online]. [cit. 2020-12-27]. Dostupné z: <http://www.asrec.org/wp-content/uploads/2015/10/Potter-Growth-of-Protestantism-in-Brazil-ASREC09.pdf>.

RADJAB, Y., H. BENJELLOUN a H. RKAIN a kol.. *Poster Communications: How do systolic blood pressure and heart rate change during Muslim's prayer?* The Physiological society [online]. Edinburgh, 2012, 2012 [cit. 2020-12-27].

SOTO, William De; TAJALLI, Hassan; PINO, Nathan a SMITH, Chad L. (2018) *The Effect of College Students' Religious Involvement on Their Academic Ethic, Religion & Education*, 45:2, 190-207, DOI: 10.1080/15507394.2018.1425077.

SHEREMETA, Roman M. a SMITH, Vernon L., *The Impact of the Reformation on the Economic Development of Western Europe* (May 27, 2017). Available at SSRN: <https://ssrn.com/Abstract=3192660> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3192660>.

SPENKUCH, Jörg L., *Religion and Work: Micro Evidence from Contemporary Germany* (December 1, 2016). Available at SSRN: <https://ssrn.com/Abstract=1703302> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1703302>

TOWNSEND D., TAYLOR L. K., MERRILEES C. E., FUREY A., GOEKE-MOREY M. C., SHIRLOW P., a COMMINGS M. E. (2020). *Youth in Northern Ireland: Linking Violence Exposure, Emotional Insecurity, and the Political Macrosystem*. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 85(4), 7–123. <https://doi.org/10.1111/mono.12423>.

Mgr. et Mgr. Bc. Marek HARASTEJ, B.Th.
doktorand
Pedagogická fakulta UMB
Katedra teológie a katechetiky
Banská Bystrica